

СТАНОВИЩЕ

относно дисертационен труд на тема: “Културното измерение индивидуализма и колективизма в Косово: изследване на ефектите от възрастта и образователната среда върху ценностната ориентация”

**за присъждане на образователна и научна степен “доктор” по направление 3.2.
Психология**

**на Ереблир Х. Кадриу, докторант към Катедра „Психология“, Философски факултет,
ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград**

**от доц. д-р Диана Бакалова, Департамент “Психология”, Институт за изследване на
населението и човека, БАН**

Основна цел на дисертационния труд е да се проучи индекса на индивидуализъм в Косово като независима държава, както и влиянието на променливи като възраст, пол и образователна среда (частна и държавна) върху културното измерение индивидуализъм-колективизъм. Дисертационното изследване запълва важна изследователска ниша поради отсъствието на цялостно проучване на ценностите и тяхната трансформация в следвоенния период в Косово. Основава се на модела на културните измерения на Hofstede (2001) и използва индекса на индивидуализма, предложен от Хофстеде и Минков, за измерване на ценностната ориентация на културално ниво. Въпреки че изследването има по-скоро социологически, отколкото психологически характер, тъй като културните измерения се анализират единствено в зависимост от социодемографски променливи, но не и във връзка с други психологически конструкти, неговата актуалност и значимост са много добре аргументирани от кандидата. Освен липсата на подобно мащабно изследване основателно се посочва и необходимостта от постигане на по-задълбочено разбиране на динамиката на културните измерения и техните последици за следвоенните реформи в Косово, вкл. на институционално ниво, както и приноса на изследването към по-широкото поле на сравнителните културни изследвания.

Дисертационният труд съдържа: въведение, три глави (теоретична, методологична и емпирична), обобщение и обсъждане на получените резултати, заключение, научни приноси, литература и приложения. Трудът е представен в доста синтезиран вид с общ обем от 156 страници, включая 2 приложения в обем от 11 страници. Доста внушителен за този обем е броят използвани източници – 282 и 17 интернет източника, като всички те са чуждоезични. Добро впечатление прави това, че по-голямата част от научните литературни източници, с изключение на основополагащите за представените концепции, са публикувани през последните години. Включени са общо 44 таблици и 6 графики.

В *първа глава* (Теоретична рамка), която оценявам като много добре структурирана, се очертава ясно и фокусирано теоретичната основа на дисертационното изследване. В съответствие с темата и целта на разработката се разглеждат и дефинират основните изследвани конструкти – ценност, ценностни ориентации и измерения. Представени са основните теории за ценностите с фокус върху теорията за културните измерения на Хофстеде, вкл. индивидуализъм и колективизъм, която служи за методологична основа на дисертационното изследване. Основателно включен е и разширен обяснителен модел на ценностите от гледна точка на възрастта и образователната среда (частна или държавна), представен въз основа на данни от чужди изследвания.

Втората глава (Програма на изследването) е посветена на дизайна на емпиричното изследване. От една страна, добро впечатление прави подходящо структурираното и подробно описание на обосновката на изследването, изследователските въпроси и задачи, хипотезите, процедурата на изследване, извадката, статистическите методи. Специално внимание е отделено и на изследователската етика. Става въпрос за добре планирано крос-секционно и интерсекционно (по пол, възраст и образователна среда - частна и държавна) изследване на внушителна извадка от 849 респонденти с различен произход и приблизително равномерно разпределение по пол. За първи път в Косово като независима държава се използва модулът за изследване на ценностите 2013 - VSM 2013, разработен и ревизиран от Г. Хофстеде и М. Минков, като се изчислява индекс на индивидуализъм за цялата извадка, а и в зависимост от социодемографски променливи. Коректно планирано и проведено предварително е пилотно изследване за проверка на вътрешната консистентност на използвания инструмент.

От друга страна, смятам, че включването на организационни задачи при представяне на дизайна е излишно. Освен това, въпреки подробното описание на методиката и процедурата на емпиричното изследване не става ясно: 1. дали предварително заложената факторна структура на инструмента се потвърждава при експлораторен факторен анализ, тъй като това би могло да се отрази съществено върху валидността на скалата и получените резултати от изследването; 2. какви са основанията на кандидата да избере при изчисляване на индекса на индивидуализъм постоянна стойност 50 (при избор между 0-100), след като очевидно изборът на по-висока или по-ниска постоянна стойност повлиява съществено получения индекс на индивидуализъм и съответно интерпретацията на една група/култура като индивидуалистична или колективистична? Същата ли е постоянната стойност, използвана от изследователите в предходни проучвания при положение, че кандидатът прави сравнения на получения индекс за цялата извадка в дисертационното изследване с индекса, получен в предходни изследвания? 3. Има ли изведени прагови стойности за индивидуалистична и колективистична ориентация, т.е. какво дава основание културната ориентация за цялата извадка да се интерпретира като по-скоро колективистична при индекс 39? 4. кога е проведено емпиричното изследване?

В *трета глава* се представят резултатите от емпиричното изследване, като представянето следва логично реда на хипотезите. Оценявам положително коректността и усилията на докторанта да провери нормалността на разпределенията като условие за провеждане на параметрични или непараметрични статистически анализи, както и да използва непараметрични тестове за анализ на данни с ненормално разпределение.

Графичното визуализиране на резултатите е подходящо от гледна точка на методологията на изследване. Същевременно, много от таблиците биха могли да бъдат обединени и представени доста по-компактно, вместо директно копирани от аутпута на използвания статистически софтуер.

Дискусията на резултатите също е добре структурирана, следвайки реда на хипотезите. В съдържателен план оценявам положително уменията на кандидата да обобщава, обсъжда и описва резултатите от гледна точка на литературния обзор. На места при представянето и обсъждането на резултатите се забелязват повторения и свръхинтерпретация, като например: „Младите хора са по-индивидуалисти и по-малко колективисти от по-възрастните поколения в Косово, което показва културната промяна към индивидуализъм, която се случва в Косово, особено сред по-младото поколение.“ Дали тази промяна към индивидуализъм при по-младото поколение е свързана с обща културна

трансформация в Косово или по-скоро е възрастово-специфична? В литературния обзор самият кандидат се позовава на предходни изследвания, при които се установява, че индивидуализмът е принципно по-характерен за по-младото поколение в сравнение с по-възрастното. Освен това, защо възрастта във връзка с индивидуализма се изследва като ординална, а не като непрекъсната променлива и на какво основание (напр., класификация) са обособени възрастовите групи, тъй като не е изрично упоменато в текста? Дали резултатите не биха били различни без предварително обособени възрастови групи, които освен това не са равноинтервални?

В най-общ план, приемам представените *приноси* на дисертацията, като отчитам най-високата стойност на първия от тях.

Добро впечатление прави коректното очертаване на *ограниченията* на изследването, на възможното *практическо приложение* на резултатите и на *насоките за бъдещи изследвания*. Резултатите от изследването предоставят ценни насоки за целенасочени политики и мерки, които са в съответствие с развиващия се културен пейзаж в Косово. Сред важните насоки за по-нататъшни изследвания е прилагането на подход за анализ на индивидуално ниво за насърчаване на политики и интервенции, чувствителни към културата.

Авторефератът отразява точно структурата, но на места не отразява точно съдържанието на дисертацията вероятно поради неточен превод от английски на български език. За разлика от дисертацията, в която езикът е ясен и точен, в автореферата се забелязват множество непълни и неясни изречения, стилистични, граматически и технически неточности.

Кандидатът представя 11 чуждоезични *публикации*, като не всички са коректно представени (напр., не са посочени страници и DOI или друг адрес за достъп). По моя преценка 3 от публикациите са свързани с темата на дисертацията. Участия в научни форуми не са посочени в автореферата.

В заключение: Независимо от някои слабости, неточности и пропуски в дизайна на дисертационното изследване, в представянето и обсъждането на резултатите, трудът се отличава с подчертана актуалност и значимост на темата, с много добре представен и фокусиран теоретичен обзор, подходящи методи за събиране и анализ на данни и адекватно описани, обобщени и дискутирани резултати. Най-общо, **дисертационният труд съответства на изискванията за придобиване на образователната и научната степен “доктор”**. Това това ми дава основание да подкрепя присъждането на образователната и научната степен “доктор“ по психология на Ереблир Х. Кадриу.

30.11.2023 г.

София

Изготвил:

/доц. д-р Диана Бакалова/

OPINION

Dissertation titled: “Individualism and collectivism cultural dimension in Kosovo: exploring the effects of age and educational setting on value orientation”

Concerning: Public defence of a PhD dissertation for the award of the educational and scientific degree “Doctor”; area of higher education: 3. Social, economic and legal sciences; Professional field: 3.2 Psychology

Doctoral candidate: Ereblir H. Kadriu – PhD student at Department of Psychology, Faculty of Philosophy, South–West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad

Prepared by: Assoc. Prof. Diana Bakalova, PhD - Department of Psychology, Institute for Population and Human Studies - Bulgarian Academy of Sciences

The main objective of the dissertation is to examine the Individualism Index in Kosovo as an independent country, as well as the influence of variables such as age, gender, and educational setting (private and public) on the cultural dimension of individualism-collectivism. The dissertation fills a significant research gap due to the absence of a comprehensive study on values and their transformation in the post-war period in Kosovo. It is based on Hofstede's Cultural Dimensions Model (2001) and uses the Individualism Index proposed by G. Hofstede and M. Minkov to measure cultural orientation at the cultural level. Although the research has a more sociological than psychological character, as cultural dimensions are analyzed solely with regard to some sociodemographic variables, but not in connection with other psychological constructs, its topicality and significance are well-argued by the doctoral candidate. The PhD thesis also highlights the lack of such a comprehensive study and emphasizes the need for a deeper understanding of the dynamics of cultural dimensions and their consequences for post-war reforms in Kosovo, including at the institutional level, as well as the contribution of the study to the broader field of comparative cultural studies.

The dissertation includes: introduction, three chapters (theoretical, methodological, and empirical), discussion of the results, conclusion, scientific contributions, literature, and appendices. The work is presented in a synthesized manner with a total volume of 156 pages, including 2 appendices totaling 11 pages. The number of sources used is impressive for this volume - 282, including 17 internet sources. It is noteworthy that the majority of the scientific literature sources, except those foundational to the presented concepts, have been published in recent years. A total of 44 tables and 6 graphics are included.

In the *first chapter* (Theoretical Framework), which I evaluate as well-structured, the theoretical foundation of the dissertation is outlined clearly and focused. In line with the topic and the purpose of the PhD thesis, the main researched constructs - values, value orientations, and dimensions - are examined and defined. The main theories of values are presented with a focus on Hofstede's theory of cultural dimensions, including individualism and collectivism, which serves as the methodological basis of the dissertation. An extended explanatory model of values from the perspective of age and educational environment (private or public) is also appropriately included, based on data from other studies.

The *second chapter* (Research Programme) is dedicated to the research design and methods of the empirical study. On one hand, the appropriately structured and detailed description of the research topicality and rationale, research questions and objectives, hypotheses, research procedure, sample, and statistical methods, leaves a positive impression. Special attention is given

to research ethics. The chapter describes a well-planned cross-sectional and intersectional (by gender, age, and educational environment - private and public) study of an impressive sample of 849 respondents with diverse backgrounds and approximately equal distribution by gender. For the first time in Kosovo as an independent country, the Values Survey Module 2013 - VSM 2013, developed and revised by G. Hofstede and M. Minkov, is used to calculate the Individualism Index for the entire sample, as well as in relation to sociodemographic variables. A piloting is appropriately planned and conducted to test the internal consistency of the used scale.

On the other hand, I believe that the inclusion of organizational tasks in presenting the design is not needed. Furthermore, despite the detailed description of the methods and procedure, it is still unclear: 1. if the pre-established component structure of the measure is confirmed by an exploratory factor analysis, as this could significantly impact the validity and the results obtained from the study; 2. what is the candidate's rationale for choosing a constant value of 50 from 0-100 when calculating the Individualism Index, considering that the choice of a higher or lower constant value would substantially affect the obtained index and hence, the interpretation of a group/culture as individualistic or collectivistic? Is the constant value the same as that used by researchers in previous studies, given that the candidate compares the obtained index for the entire sample with the index obtained in previous studies? 3. Are there any established normative values (cut-off values) for individualistic and collectivistic orientations, i.e., what justifies interpreting the cultural orientation for the entire sample as more collectivistic with an index of 39? 4. When was the research conducted?

In the *third chapter*, the results of the empirical study are presented, following the order of the hypotheses. I positively evaluate the correctness and the efforts of the doctoral candidate to check the normality of distributions as a condition for conducting either parametric or non-parametric statistical analyses, as well as using non-parametric tests for analysing data with non-normal distribution.

The graphical visualization of the results is appropriate from the perspective of the research methodology. At the same time, many of the tables could be combined and presented more compactly, instead of being directly copied from the output of the statistical software used.

The *discussion* of the results is also well-structured, following the order of the hypotheses. In terms of content, I positively appreciate the candidate's skills in summarizing, discussing, and describing the results through the lens of the literature overview. However, there are instances in the presentation and discussion of the results where repetitions and overinterpretations are noticeable, such as: "Young people are more individualistic and less collectivist than elder generations in Kosovo, which shows the cultural shift towards individualism that is occurring in Kosovo, particularly among the younger generation." Is this shift towards individualism in the younger generation related to a general cultural transformation in Kosovo or is it rather age-specific? In the literature review, the candidate refers to previous studies where individualism was found to be primarily characteristic of the younger generations compared to the older ones.

Furthermore, the decision to treat age as an ordinal, rather than a continuous variable, is not explicitly justified in the text. The basis for categorizing age groups is not specified, raising questions about whether the results might be different without predefined age groups.

On a broader level, I acknowledge the presented *contributions* of the dissertation, considering the highest value of the first one. The correct delineation of the study's *limitations*, potential *practical applications* of the results, and *implications for future research* leave a positive impression. The study's findings provide valuable insights for targeted policies and measures that

align with the evolving cultural landscape in Kosovo. One important guideline for further research is the application of an individual-level analysis approach to promote culturally-sensitive policies and interventions.

The *abstract* accurately reflects the structure but at times fails to precisely convey the content of the dissertation, likely due to an inaccurate translation from English to Bulgarian language. Unlike the dissertation, where the language is clear and accurate, the abstract exhibits numerous incomplete and unclear sentences, stylistic, grammatical, and technical inaccuracies.

The candidate presents 11 *publications* in English language, but not all of them are correctly presented (e.g., lacking page numbers and DOIs or another access link). In my opinion, three of the publications are relevant to the dissertation's topic. Participation in scientific forums is not mentioned in the abstract.

In conclusion, despite some weaknesses, inaccuracies, and omissions in the PhD dissertation's design, presentation, and discussion of the results, the work stands out for its pronounced relevance and significance of the topic, a well-presented and focused theoretical review, methods for data collection and analysis appropriate to the research objectives, and adequately described, summarized, and discussed results. Overall, **the dissertation meets the requirements for the award of the educational and scientific degree of "Doctor", and this gives me grounds to support the awarding of the educational and scientific degree of "Doctor" in psychology to Ereblir H. Kadriu.**

30.11.2023

Sofia

Prepared by:

/Assoc. Prof. Diana Bakalova, PhD/